

WIE VERRE REIZEN DOET

Middelen van vervoer, nrs 3 t/m 6

Nu er vliegtuigen, treinen en auto's bestaan lijkt het onvoorstelbaar dat men vroeger te paard, per wagen, koets of boot, maar ook wel te voet zeer verre reizen maakte. Vaak deed men het dan ook niet en van de wonderen van de wereld konden slechts enkelingen zich door beschrijvingen, eerst in handschrift en later gedrukt, op de hoogte stellen.

Jeruzalem, nrs 1 en 2

Nu was dit voor de Middeleeuwse schilders niet zo'n punt, want van hen werd niet geëist dat ze de locatie van de religieuze voorstellingen die ze schilderden historisch juist of natuurgetrouw weergaven. Iedere willekeurige stad achter een kruisiging, al was het maar een symbolische aanduiding óf al prijkte daarin de Utrechtse Domtoren, moest Jeruzalem zijn (1).

Als Jan van Scorel in 1520 naar Jeruzalem gaat is het schetsen naar de natuur al een vanzelfsprekende bezigheid voor kunstenaars geworden. Scorel verwerkte de tekeningen die hij daar ter plaatse maakte zes jaar later in een groot altaarstuk als een historisch juiste achtergrond van de Intocht van Christus in Jeruzalem (2).

Italië, nrs 7 t/m 12

Na zijn pelgrimstocht gaat Scorel naar Rome, hét centrum waar men met vernieuwingen in de kunst kon kennis maken. Veel Nederlandse kunstenaars na hem deden hetzelfde: ze maakten studiereizen naar Italië en brachten de sfeer van dit land mee terug: vergezichten, ruïnes en bergen, overgoten door een soort zonlicht dat we hier niet kennen. Hun landschappen zijn een mengsel van fantasie en echt waargenomen dingen, die ze in schetsboeken hadden vastgelegd. In het grote havengezicht van Jan Baptist Weenix b.v. (11) zijn de twee paardenstandbeelden vrij precieze weergaven van twee standbeelden die in Rome bij het Capitool staan; ergens anders heeft hij misschien de obelisk getekend en op een andere plaats nog een tempel - zo worden natuurgetrouwe details tot een nieuw, geïdealiseerd geheel samengevoegd.

De schilders van wie hier werk hangt lieten zich vooral inspireren door hetgeen ze in Italië in de natuur zagen en minder door de Italiaanse kunstenaars; ze worden als groep wel met de naam Italianisanten aangeduid. Tot de Italianisanten worden gerekend: Jan Both, Willem de Heusch, Adriaen Bloemaert, Jan Baptist Weenix en Cornelis de Hoogh. Sommige andere Nederlandse kunstenaars keken in Italië juist wel naar de kunst en zo kwam een aantal Utrechtse schilders sterk onder invloed te staan van de Italiaanse kunstenaar Caravaggio. Hierover wordt meer gezegd in de tekst bij de zaal 'Waar in een provinciale stad groot kan zijn'.

Praag, Tirol en de Rijn, nrs 13 t/m 16

Met exotische dieren was het in de 16de eeuw al net zoals met verre plaatsen, maar weinigen kenden ze uit eigen aanschouwing. Alleen vorsten hielden er soms kleine dierentuinen op na, waarvoor ze dieren uit verre landen bestelden. Rudolf II van Praag was zo'n vorst, een zonderling, die niet alleen dieren, maar ook kunstenaars naar zijn hof liet komen. Roelant Savery werd in 1605 bij hem uitgenodigd en deze heeft daar ongetwijfeld de dierenverzameling bestudeerd en getekend. Op zijn schilderij, dat Orpheus spelend voor de dieren voorstelt, komt een aantal niet-europese dieren voor, die er vrij natuurgetroouw uitzien; wellicht gebruikte hij, toen hij er in 1628 aan werkte, nog schetsen uit zijn Praagse tijd. Als hofschilder van Rudolf II kreeg Savery ook gelegenheid om door Tirol te trekken en de herinneringen aan dit landschap zijn in veel van zijn tekeningen en schilderijen terug te vinden.

Herman Saftleven en, een kleine eeuw later, Pieter Jan van Liender reisden langs de Rijn; ook zij maakten ter plaatse tekeningen en verwerkten wat ze gezien hadden naderhand in schilderijen. Over een verzameling tekeningen, die Saftleven op reis langs de Rijn en de Moezel maakte, was Vondel in 1660 zó enthousiast dat hij er een lofdicht op maakte; hij noemt Saftleven 'Zacht-leven' en schrijft o.a.:

'Lust het iemant Zacht te leven, / Lucht te scheppen naer zyn' wil, / Die blyf t'huis gerust en stil: / Hy kan stil den Ryn opstreven, / Van out Utrecht en den Dom; / Tusschen d'oeveren van de stroomen, / Tusschen wynbergh, bosch en boomen, / Zich verlustigen alom, ...' /.

Tegenwoordig komt de hele wereld via de televisie de huiskamers binnen. Blijkbaar hadden mappen met reistekeningen en schilderijen met buitenlandse landschappen een soortgelijke functie: lekker thuis zitten en toch vreemde landen zien, hetgeen natuurlijk toen wél zo aantrekkelijk was in verband met de moeilijke vervoersmiddelen.

Nog eens Italië, nr 17

Italië is voor kunstenaars altijd een trekpleister gebleven, zowel om de daar in de loop der eeuwen opgestapelde kunstschaten als ook om het zonnige landschap zelf. In 1926 zat W. Schuhmacher een tijd in San Gimignano. Uit de schilderijen die hij daar maakte, blijkt dat hij niet in dezelfde dingen als de 17de eeuwse Italianisanten geïnteresseerd was; hij schilderde geen geïdealiseerde landschappen of dramatische ruïnes. Hij laat het bijzondere van het gewone zien, b.v. hoe in Italië de natuur en de dorpen als door dezelfde hand uit strakke vormen zijn opgebouwd.